

Dit is een podcast van Wintertuin.

Welkom bij Het Voorgesprek, een podcast van het Wintertuinfestival, het literaire festival dat jaarlijks in Nijmegen plaatsvindt. Schrijver en psycholoog Marjolein Visser bespreekt met haar gasten de kracht van fictie. In Het Grote Gesprek op 18 april 2022, tweede paasdag, in Doornroosje in Nijmegen, zullen de gastauteurs vervolgens live met elkaar in gesprek gaan. Vandaag het vierde deel: Het Voorgesprek met Sinan Çankaya.

Marjolein: Hallo allemaal, mijn naam is Marjolein Visser en voor de reeks 'fictie als gids' spreek ik in verschillende zogenaamde Voorgesprekken met schrijvers met verschillende specialiteiten. Zo kwam eerder al het gesprek uit met Hanna Bervoets, vooral bekend om haar pure fictie, met Connie Palmen vooral bekend om haar fictie gebaseerd op waargebeurde events en bestaande personen en met David van Reybrouck, bekend om zijn literaire non-fictie. Deze week komt daar in de aanloop naar het Wintertuinfestival nog iemand bij. En dat is Sinan Çankaya, antropoloog en schrijver die promoveerde op een onderzoek naar diversiteit binnen de politieorganisatie, die onderzoek deed naar ethisch profileren, die een tijd maandelijks voor De Correspondent schreef en als universitair docent werkt aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Mijn ontelbare identiteiten is zijn literaire debuut, kwam in 2020 uit en won prompt de Jan Hanlo Essayprijs 2021 en de eerste Sociologische Bril. Ik vind het een eer om hem te mogen spreken hier, live in zijn eigen keuken, Sinan Çankaya. Hartelijk welkom.

Sinan: Hoi!

M: Heel leuk om je te spreken! Sinan, ik zou graag met je praten over, want je schrijft heel veel prachtige non-fictie, waarom jij dat doet maar eigenlijk ook waarom je er zo goed in bent. Want dat ben je. En ik ben benieuwd, ja, waar dat 'm nou in zit. Zit het 'm in waar je over schrijft, of in jou, of in andere dingen? Dus misschien als eerste vraag voor jou maar gewoon eens even, dan kunnen we misschien daarna een beetje samen gaan zoeken: waarom schrijf jij non-fictie?

S: Voor mij is het wel een bewuste keuze geweest. Want ik ben antropoloog, universitair docent, werk aan de Vrije Universiteit, en was dus vooral bezig met het schrijven van wetenschappelijke teksten.

M: Ja.

S: Was gepromoveerd... En op een gegeven moment voelde ik wel dat die vorm aan het knellen was. En dat ik in dat wetenschappelijke jargon niet helemaal mijn weg kon vinden. Daarbij is het wel zo dat binnen de antropologie is er ook wel ruimte voor verschillende vormen van hoe je de rol van de wetenschapper ook representeert in een tekst. Dus het was niet vreemd dat je binnen antropologische teksten bijvoorbeeld ook over jezelf schrijft. En hoe je je verhoudt tot mensen. Dus dat was wel al een soort opening en ik ben die vorm, wat je ook wel de auto-etnografie kunt noemen — waarbij je dus eigenlijk schrijft over het 'ik' in een culturele wereld — dat ben ik gaan verkennen. En ik sta echt nog

helemaal aan het begin wat mij betreft in mijn verkenning van die vorm.

M: Van die literaire non-fictie bedoel je dan?

S: Ja, het literaire is een etiket dat anderen erop plakken.

M: Ja.

S: Bij mij begon het echt over het nadenken van het 'ik' in bredere sociale en culturele contexten. En wat dat dan met je doet. En dat schrijven over het 'ik', dat je dat ook op een manier kunt doen waarbij je wel dus iets groters probeert te vatten. En dat bijvoorbeeld dit boek, je zou kunnen zeggen: het is auto-fictie, autobiografisch, dat is het natuurlijk ook allemaal. Maar ik had dit boek niet geschreven, of ik heb dit boek nooit willen schrijven omdat ik zo graag mijn verhaal wilde vertellen. Ik heb dit boek geschreven omdat ik een groter verhaal over Nederland wilde vertellen, over in- en uitsluiting, over racisme, over het opgroeien als kind van migranten. En dat ik dus wel heb geprobeerd om dat dan inderdaad aan de hand van literaire technieken ook plausibel te maken. Dat het niet een soort verhaal is wat alleen van mij is.

M: Ja. En waarom werkt het eigenlijk goed, wat het werkt hartstikke goed. Ik heb ook het gevoel, en volgens mij heel veel mensen met mij, dat jij iets zegt over grotere dingen, dat je iets invoelbaar maakt over grote maatschappelijke thema's en daar mensen over aan het denken zet, zelfs activeert. Waarom is het daarvoor zo

zinnig om jezelf op te voeren, om het autobiografisch ook te maken?

S: Nou, voor mij geldt dat ik er niet aan ontkwam om op bepaalde manieren over mezelf na te denken. En dat ik bijvoorbeeld dat onderzoek heb gedaan binnen de politie. Da's een onderzoek naar in- en uitsluiting van agenten met een migratieachtergrond. En dat ik zelf te maken kreeg met uitsluiting binnen de politieorganisatie. Dat de ervaringen van die agenten, dat ik daar ook over kon meepraten. Dat als ik dan door de gangen liep bij politiebureau's, dat ik werd gevraagd naar mijn politiepas, of ik me wilde identificeren. Ik werd aangezien als schoonmaker, en de jongen die de cola-automaat kwam aanvullen. Dus ik zeg ook dat ik er op een bepaalde manier niet aan ontkom om mezelf te lezen, te zien, door de ogen van anderen. En, ja, dat is voor mij een soort uitgangspunt geweest om dus ook meer auto-etnografisch, auto-sociologisch te schrijven.

M: Ja. Ja, ik moest denken toen ik jou boek las aan iets wat Joseph Campbell heeft gezegd, en die zei, hij is verhalenexpert, 'verhalen die gebaseerd zijn op dingen die waargebeurd zijn die winnen aan kracht'. En ik dacht terwijl ik jouw boek las, je kruipt helemaal in jouw hoofd. Maar ook de wetenschap dat deze persoon echt bestaat waarover je leest, vond ik aangrijpend. Dus ook al bij heel, ja, misschien, voorbeelden... Nou, bijvoorbeeld over dat jij als kind omfietste naar de C1000 om dan de afgeprijsde kaas te kopen met een netto winst van vijf cent. Daarvan, ik voel veel sterker voor mijn gevoel met jou mee omdat ik het gevoel heb, goh, ik —ja, zoals ik zeg: ik leef met jou mee. Ik heb al helemaal gevoel bij

wie jij bent, en dit is echt gebeurd. En dat werkt misschien, zat ik te denken, ook wel sterker dan dat je denkt: een gefictionaliseerd persoon, die heeft te maken met misschien bepaalde vormen van armoede, of... Ik vroeg me af of dat ook nog een rol heeft gespeeld, om jezelf... Want je zou natuurlijk het ook kunnen fictionaliseren, wat je zelf hebt meegemaakt.

S: Ja, ja. Voor mij... Dus nogmaals, ik zit zo in die verkenning en het experimenteren met non-fictie en ik sluit een experiment met fictie niet uit. Omdat ik ook denk dat die grenzen poreus zijn, hè, non-fictie en fictie.

M: Wat bedoel je daarmee, sorry?

S: Dat je natuurlijk ook in non-fictie fictionaliseert. En dat je het verhaal op een hoger plan tilt en literaire technieken inzet waardoor je inderdaad probeert om empathie op te wekken bij een lezer. Dat de lezer je met je identificeert. Je bent daar wel mee bezig als je een verhaal schrijft, hoe je iemand die slecht is toch ook goeie eigenschappen kunt meegeven, zodat-ie iets sympathieker overkomt. Dus daar ben je wel over aan het nadenken in het construeren van het verhaal en dat bedoel ik met dat die grenzen diffuus zijn. Maar voor mij was het vooral: oké, ik kom uit die wetenschappelijke hoek, en om vervolgens non-fictie te schrijven, ja, dat was al zo'n bevrijding, daar ging zoveel voor mij open.

M: En wat is er bijvoorbeeld iets wat je wel kon doen in dit boek, Mijn ontelbare identiteiten, en wat je niet kon doen in een antropologisch werk? Kun je dat uitleggen voor de mensen die, ja, geen antropoloog zijn of daar

geen ervaring mee hebben?

S: Nou ja, om te beginnen wordt daar toch wel neerbuigend naar gekeken.

M: Naar wat?

S: Het begint al met schrijven in de eerste persoon. 'Ik'. Als je 'ik' in een tekst zet. Je hebt dan allemaal A-level journals, en dat wordt daar dan niet bijvoorbeeld gewaardeerd. Ik bedoel, binnen de antropologie wel hè, maar binnen de bredere sociale wetenschap wordt daar nog wel op een bepaalde manier naar gekeken. Minderwaardig. En dan al helemaal de auto-etnografie. De kritieken die gaan dan ook van: egocentrisch, intellectuele masturbatie, en dat het licht is in de theorie. En, ja, dat vind ik misschien nog wel het meest bevrijdende, is dus dat je die theorie inderdaad op de achtergrond houdt en het verhaal op de voorgrond plaatst.

M: Ja. Nou, maar dan was het voor jou misschien ook wel een soort overwinning dat, je boek is een enorm groot succes geworden, heel veel mensen hebben het gelezen. Ook mensen misschien zonder wetenschappelijke achtergrond, of zonder soort van hoge opleiding enzo. Ja, het heeft heel veel mensen geraakt, juist denk ik omdat jij dat zo goed kan, inderdaad, om het zo uit die, uit dat wetenschappelijke jargon te halen. En wat me opviel was, ik las allerlei reacties over jouw boek, waaronder eentje van Adriaan van Dis, en die zei: je herkent de racist in jezelf, die ontdek je. En ik hoorde deze week een podcast van

verhalenverteller Margaret Atwood, en die zei: mensen willen altijd leren hoe ze goed moeten leven via verhalen. En toen dacht ik: misschien is dat ook wel iets wat jij wil met jouw verhaal en meerdere verhalen die je maakt, mensen leren hoe je goed wil leven of hoe je beter kan leven of minder racistisch kan leven.

S: (lacht)

M: Maar misschien wel helemaal niet, ik ben benieuwd wat jij hierover denkt.

S: Hm. Dat weet ik niet, ik weet niet of ik per se die pretentie of inzet heb. Maar wel iets anders, namelijk dat ik vind dat dit soort verhalen gewoon nog te weinig worden verteld.

M: En wat zijn dan dit soort verhalen?

S: Verhalen die ook een kritiek vormen op versleten denken over integratie en over migranten en hun plek in de samenleving en hun status. En de illusie dat ze erbij horen, maar dat in de werkelijkheid dat daar helemaal geen sprake van is. En de fictie van: als je hard genoeg werkt, dan kom je er wel. Nou ja, ik wilde met dit boek wel zeggen van: ja, dat is een grote leugen.

M: Ja.

S: En ik vind het vooral belangrijk dat dit soort verhalen worden verteld. Als je kijkt ook naar het literaire landschap, maar ook in bredere zin in Nederland. Dus dat was het vooral, dat een ergernis, frustratie, woede,

dat ik mezelf helemaal niet herkende ook in het geweld van hoe er in de media en de politiek werd gesproken over bepaalde zaken, over mij! Mensen die op mij lijken, in ieder geval, en dat ik dacht van: ja, nee, ik wil een heel ander verhaal schrijven. Een verhaal waarbij mensen in mijn omgeving gelaagder zijn, menselijker zijn simpelweg, en dat ze niet vallen in die clichés. En dus het geweld van het vooroordeel.

M: Ja. En je zegt, ik heb het geschreven omdat ik boos was. Is die boosheid, of het gevoel van niet herkend worden, heeft dat geholpen eigenlijk? Dat je dit boek hebt geschreven: is het minder geworden?

S: De boosheid?

M: Ja. Of is het veranderd?

S: Ik denk niet dat het minder is geworden. Het heeft wel geholpen tijdens het schrijven. Woede is een goeie brandstof.

M: Ja, dat kan ik me voorstellen.

S: Om jezelf gaande te houden. Ik vind ook trouwens dat woede productief is. Er is een soort idee van, hè, dat we niet boos moeten zijn, en dat we constructief moeten zijn en harmonieus, maar ik denk juist dat woede, dat dat belangrijk is voor sociale verandering. Ja, nee, ik weet het niet, een andere vorm heeft het aangenomen, denk ik, maar het is er nog steeds. Het sluimert.

M: Ja. Het sluimert, ja. Ik hoor het— als ik nu met je

praat, voel ik het. En ik voel het ook heel erg in je verhaal, je enorme... ja. Het doet het haast tekort om het zo te zeggen, maar gewoon: bezieling, hoe je er helemaal inzit en als lezer zit je d'r ook helemaal in en voel je mee met allerlei nuances en kanten van de verhalen die jij vertelt. En voel je ook heel erg mee met die echte situatie die je beschrijft. Je beschrijft natuurlijk doordat je het persoonlijk houdt ook bestaande personen, in je familie maar ook van je middelbare school. Een heel aangrijpend voorbeeld met een oud-geschiedenisleraar, die discriminerende opmerkingen tegen jou maakte en die je later tegenkomt bij het veertigjarig jubileum van je middelbare school waar je hem toespreekt. Ik vond dat ontzettend moedig, eigenlijk, maar ik dacht wel: goh, hoe is dat eigenlijk voor jou dat die echte mensen, echt bestaande mensen, dit ook kunnen lezen en dit ook...

S: Hm... Ja, met Konst, dat is dus—

M: De geschiedenisleraar.

S: —de geschiedenisleraar, Nico Konst, saillant detail, was de tweede man achter Hans Janmaat binnen de extreemrechtse Centrupartij... Ik had geen enkele moeite om hem, laten we zeggen, in het boek te grazen te nemen. Helemaal niet zelfs. Dus in zekere zin was het ook gewoon een afrekening. (lacht) Ik denk dat je het ook gewoon zo kunt noemen. Maar met andere personen, ja, nee. Ik heb wel bijvoorbeeld namen veranderd, e-mailadressen gewijzigd, maar d'r zijn vast genoeg mensen die zichzelf in het boek hebben herkend.

M: Ja.

S: Ja, ik vond dat wel lastig.

M: Wat vond je precies lastig?

S: Ja, hoe pak je dat dan aan? Is er een ethisch dilemma? Wat doe je, leg je dat voor aan mensen, vraag je toestemming? Of is het van: het is mijn verhaal.

M: Wat heb je gedaan?

S: (lacht) Uiteindelijk heb ik dit verhaal opgeschreven zoals ik het zelf wilde. Dat gold trouwens ook voor familie.

M: Ja.

S: Want ik— en bijvoorbeeld ook de stukken over de politieorganisatie. Ik schrijf over een episode waarbij de Amsterdamse politietop mijn onderzoek blokkeerde en niet wilde publiceren. Ik ben zelf al door zo'n worsteling gegaan, van: moet ik dit doen, en zo ja in welke vorm? Ik had zelf al zo zorgvuldig nagedacht over hoe ik dat wilde opschrijven, dat ik vervolgens daar nog geen andere mensen bij nodig had. Dus ik heb het opgeschreven op een manier waarvan ik dacht: ja, dit vind ik oké. En vervolgens mochten mensen daarop reageren, maar er geen letter aan veranderen.

M: Ja, ja. En dat heeft gewerkt, je bent dus eigenlijk compromieloos gaan schrijven, je bent er vol voor

gegaan.

S: Ja. Ja, maar dus met de opmerking dat er al sprake is van zelfcensuur. Dus dat ik eigenlijk al degene ben die mezelf bedwingt, corrigeert, temt, censureert.

M: Ja.

S: Daar gaat dit boek ook over, dus ik denk in die zin: dat hele idee van vrij autonoom schrijven, daar moeten we kritisch op zijn, maar ik had daar vervolgens niet nog allemaal extra ogen bij nodig.

M: Nee.

S: Dus dat is het vooral voor mij.

M: Ja, die extra ogen die zaten eigenlijk ook al heel erg in het boek, zit ik te denken. Er komen heel veel citaten in voor, uit kranten, maar je zet ook e-mails in van andere mensen. Die heb je misschien nog wel iets bewerkt, dat weet ik dus, ja, bepaalde dingen. Maar wat ik heel interessant ook daaraan vond is dat je andere mensen of misschien wel dat wat is gebeurd ook laat spreken voor zichzelf. En ik dacht: dat is natuurlijk ook iets wat je middels non-fictie heel goed kan doen. Dus je leest jouw verhaal, voor de mensen die het niet hebben gelezen — maar nogmaals ga het lezen, Mijn ontelbare identiteiten. Je leest dan een relaas van jou, en vervolgens lees je dan zo'n e-mail van een docent, bijvoorbeeld na de jubileumviering waar jij hebt gesproken, en dat komt dan superhard binnen. Ik vond dat heel sterk dat je gewoon de woorden van andere

mensen gewoon voor zich laat spreken, gewoon weergeeft. Hoe kwam je op dat idee om dat zo te doen?

S: Ehm... Nou, dit gaat over... Dus in het boek geef ik dan een lezing op mijn oude middelbare school. En Konst die zit in de zaal, en ik spreek hem toe. Ik zeg iets over wat hij in de klas had gezegd, het was een racistische, seksistische man, en vervolgens kreeg ik drie dagen na dat optreden, kreeg ik een mail van een docente waarin zij schreef dat de school had gefaald, want ze hadden mij geen beschaving kunnen bijbrengen.

M: Ja, en je had het jubileum een beetje verpest, voor haar gevoel, want je had niet aan je taak voldaan, wat je had moeten doen.

S: Ja, het idee was, inderdaad een feestje: Je hebt het feest verstoord, hoe durf je, barbaar. Daar kwam het op neer. En voor mij was het glashelder, dat ik dacht: dit moet in het boek. Ik heb nog wel een heel gesprek gehad met mijn redacteur. Want zij vond dat het boek dan in mineur zou eindigen. De vraag was, moeten we dat doen? En mijn punt was: nee, we moeten dat juist doen. Of ik wil dat juist, omdat ik wil duidelijk maken ook aan de lezer, dat dit geen frivool onderwerp is, en dat het niet met die daad van: ik loop naar voren en ik geef die speech, en ik neem Konst te grazen... — nu is het afgelopen.

M: Precies: ik pak mijn oude geschiedenisleraar aan, ik ben 'de held' ofzo, ja.

S: Ja, ja. Dus dat wilde ik niet, ik wilde duidelijk maken van: dit is iets wat nog zich gaat voortzetten en reproduceren en, kijk maar: drie dagen later gebeurde dit. Dus ik wilde ook een soort stomp in de maag bij de lezer.

M: Ja.

S: Want ja, als we nadenken over racisme, ook in historisch perspectief, seksisme. Dan zien we wel dat het verandert, maar ook wel steeds dat het andere vormen aanneemt. Ik wilde wel hoopvol eindigen, maar ook de de eerst nog steeds laten doordringen bij de lezer.

M: De ernst blijkt ook in iets wat je hebt geschreven wat me heel erg... nou, wat ik heel indrukwekkend vond. Vind je het goed als ik dat kort voorlees?

S: Ja, tuurlijk!

M: Zit in het einde van je boek: "Passief beschouwen is geen optie meer. Dit is waar ik naartoe wil met mijn microrevoluties, naar een verstoren, verwarren, in de weg zitten, zand in de machine strooien. Naar verantwoordelijkheid nemen voor jezelf en de ander. Wij zijn uitverkoren om een beslissing te nemen, veroordeeld tot vrijheid. In een wereld die tegen je aanduwt en aan je trekt is het omarmen van je ontelbare identiteiten een verzetsdaad." Nou, en ik dacht: ik voel me helemaal geactiveerd als ik dit lees. En ik dacht: ja, eigenlijk is dit boek — en ik kan me voorstellen dat non-fictie daar een fijne vorm voor is — ook een, ja, echt een soort aansporing tot actie, tot het nemen van

verantwoordelijkheid, misschien wel zelfs tot verzet. Hoe zie je dat zelf?

S: Ja, het is een politiek boek.

M: Ja.

S: Het is een heel politiek boek. En, ja in die zin wilde ik ook wel iets schrijven wat iemand niet zomaar terzijde kon schuiven en die in ieder geval ongemak laten ervaren, of hopelijk, dus dat mensen niet, eh... Want dat heb je ook bij dit onderwerp, dat mensen het idee hebben van: oh, maar ik kan nu niks, of: ik ben wit dus ik mag me niet mengen in het debat. Maar in dit boek probeer ik ook wel iets anders te ontwikkelen. Mijn ontelbare identiteiten, dat geldt dus voor iedereen. Alleen we zijn wel anders geïmpliceerd in problemen. We hebben allemaal een andere plek in de pikorde. Maar juist van: we kunnen wel iets. En tegelijkertijd ook met de opmerking van: we moeten ook wel weer realistisch zijn, die manoeuvreerruimte is ook klein. Dus vandaar 'microrevoluties'. Wat eigenlijk ook vooral mijn eigen worsteling beschrijft, van: hoe verzet je je nu eigenlijk? Dus daarin wilde ik ook wel inderdaad iets van ruimte creëren voor mensen, lezers, dat ze wel iets kunnen doen. Terugduwen, alleen al.

M: Terugduwen... Wat terugduwen of wie terugduwen?

S: Het kan echt van alles zijn. Neem bijvoorbeeld de vraag: waar kom je vandaan? Ik maakte daar... Op een gegeven moment ging ik irriteren, en inderdaad: zand in de machine strooien. Dan zei ik: ik kom uit Nijmegen.

Wat ook gewoon klopt, feitelijk klopt. Ik ben in Nijmegen geboren, in Nederland opgegroeid. Een collega die hoorde mij dat steeds doen en hij zei van: waarom doe je eigenlijk zo moeilijk? Je kan toch ook gewoon antwoord geven? Jij begrijpt toch ook wel wat iemand eigenlijk bedoelt? En dat is ook wel interessant al, hè? Want iedereen weet inderdaad wat die vraag eigenlijk wil weten. En, ja, dus dat kleine verzet daar zie ik als een vorm van terugduwen.

M: Ja. Nou, kraakhelder, dankjewel. We moeten al afsluiten, maar nog even misschien vooruitblikkend: op 18 april spreek ik jou, samen met Connie Palmén en Hanna Bervoets, en dan gaan we het hebben over fictie, auto-fictie, non-fictie, waarin jullie alledrie verschillende specialiteiten hebben. Hoe denk je dat dat gesprek zal zijn? Denk je dat je veel overeenkomsten met hen zal voelen als schrijver of denk je: zij hebben eigenlijk een heel ander vak?

S: Ja.

M: Ja wat?

S: (lacht) Ik zie mezelf wel als een vreemde eend in de bijt.

M: (lacht) Ja?

S: Ja, ja, ja, ja, ja. Ook omdat ik echt wel voor mijn gevoel althans, van een andere plek kom. Maar ik denk dat we uiteindelijk, dat— ja, kijk, ook hier in dit boek heb ik wel fictie-elementen gebruikt. En ja, wat ik net al zei:

ik denk dat we wel uitkomen op dat die grenzen, dat die toch wel diffuus zijn. En dat, ja, dat je dus ook auto-fictie kunt inzetten in non-fictie. Je hebt nou ook die hele traditie van Annie Ernaux en Édouard Louis, die dat ook inzetten. Zij schrijven ook hun eigen verhalen, maar wel steeds met die laag van die bredere omgeving.

M: Ja.

S: Je leest eraan af, want het verhaal is geconstrueerd, dat ze ook op hele specifieke momenten iets doen wat de lezer een bepaalde richting op duwt. En ik denk dat we daarop gaan uitkomen, dat je literaire technieken uiteindelijk inzet en dat je ook in fictie autobiografische elementen gebruikt.

M: Ja. Dankjewel.

S: Alsjeblieft.

M: En tot 18 april.

Dank voor het luisteren naar Het Voorgesprek met Sinan Çankaya. Kijk op wintertuinfestival.nl voor de gehele programmering van het Wintertuinfestival. Link in de show notes.

Dit was een podcast van Wintertuin, aangesloten bij De Nieuwe Oost. Volg ons via jouw favoriete podcastapp voor meer podcasts over verhalen, literatuur en schrijven. Tot de volgende keer!

Laat op tweede paasdag 18 april fictie je gids zijn en kom naar het Wintertuinfestival in Nijmegen. Geniet van voordrachten, gesprekken en optredens van Connie Palmen, Hanna Bervoets, Marieke Lucas Rijneveld, Ilja Leonard Pfeiffer en nog veel meer gevestigde namen en opkomend talent. Kijk voor meer info op wintertuinfestival.nl. Tot dan!